

Глава 2. ВЫСОКАЕ СЯРЭДНЯВЕЧЧА (X—XIII стст.)

§ 4. Феадальны лад у Заходняй Еўропе X—XIII стст.

Успомніце. 1. Як свабодныя сяляне станавіліся залежнымі? 2. Што азначае паняцце *бенефіцый*?

Вы даведаецеся. У Высокім сярэднявеччы ў Заходняй Еўропе з'явіліся сеньёры і васалы. Сяляне сталі залежнымі ад феадалаў. Нашто ж тады патрэбны «раздробленыя» дзяржавы і каралі?

1. Феодалы: сеньёры і васалы. У пачатку Высокага сярэднявечча ўладальнікі бенефіцый дабіліся права перадачы зямель у спадчыну сваім сынам. Так бенефіцый ператварыўся ў *феод* — зямельнае ўладанне, якое давалася за службу і перадавалася ў спадчыну. Іх уладальнікаў называлі *феадаламі*.

Феодал збіраў падаткі і судзіў жыхароў свайго ўладання, набіраў войска. Буйныя феодалы перадавалі частку сваіх зямельных уладанняў сярэднім феадалам у якасці феода. Тыя ў сваю чаргу маглі перадаць частку атрыманай зямлі дробным феадалам.

Феодал, які даваў феод, лічыўся *сеньёрам*, а той, хто атрымліваў яго, — *васалам*. Падпарадкоўваўся васал толькі свайму сеньёру, і гэта замацоўвалася клятвай. Ён мог не

6, с. 41–42

◀ Клятва васала.
Сярэднявечная мініяцюра

Па якіх прыметах вы можаце вызначыць, хто — сеньёр, а хто — васал?

Прывядзіце прыклады, калі феодал мог быць адначасова і сеньёрам, і васалам.

падпарадкоўвацца сеньёру свайго сеньёра. Гэта было замацавана словамі: «Васал майго васала — не мой васал».

Адносіны паміж феадаламі можна прадставіць у выглядзе іерархіі або *феадальнай лесвіцы* — паслядоўнага падпарадкавання феадалаў. Кожны васал знаходзіўся ў пазямельнай і асабістай залежнасці ад свайго сеньёра. Ад сеньёра ён атрымліваў зямлю. А галоўным яго абавязкам была ваенная служба ў свайго сеньёра. Па першым жа яго загадзе васал павінен быў прыбыць да сеньёра ў поўным узбраенні. Гэта ўзбраенне скла-

далася з вялікага прамога мяча і кап'я, а таксама цяжкіх абарончых даспехаў. Цяжкаўзброены воін мог ваяваць толькі на кані. Такіх воінаў-феадалаў называлі *рыцарамі*.

 Клятва васала сеньёру праходзіла ўрачыста і пры сведках. Васал уставаў на калені і ўкладваў свае рукі ў рукі гаспадара. Потым ён вымаўляў словы клятвы: «Клянуся на гэтым святым Евангеллі, што з гэтага часу і надалей я і мае нашчадкі будуць табе вернымі слугамі, як павінны быць вернымі васалы свайму сеньёру!» З рук сеньёра васал атрымліваў меч і грамату з апісаннем граніц яго феода. А калі яму ўрачыста павязвалі пояс з мячом, ён становіўся рыцарам.

2. Феадалы і сяляне. Да X ст. феадалы паступова захапілі ўсю прыдатную для апрацоўкі зямлю. Яны далучалі да сваіх уладанняў сялянскія палі, ласы, лугі, рэкі. Так узнікла прымаўка: «Няма зямлі без пана». Землі ў адной мясцовасці, якія належалі феодалу, складалі яго *феадальны маёнтак*. Зямля ў ім падзялялася на дзве няроўныя часткі. Большая частка —

▲ Павіннасці сялян на карысць феадала. Сярэднявечная мініяцюра

гэта *панскія палі*, ураджай з якіх ішоў непасрэдна ў свёрны феадала. Меншая частка — *сялянскія надзелы*, ураджай з якіх атрымлівалі сяляне. За карыстанне надзеламі сяляне выконвалі для феадалаў розныя работы. Гэтыя прымусовыя абавязкі называліся *павіннасцямі*.

Феадал меў вялікія правы ў сваім маёнтку і патрабаваў выканання павіннасцей. Галоўнымі павіннасцямі былі аброк і паншчына. Сяляне аддавалі феадалу *аброк* прадуктамі і

вырабамі рамяства. Калі феадал прымушаў апрацоўваць свае палі і выконваць для яго іншыя працы ў маёнтку — гэта называлася *паншчынай*.

Сяляне вырошчвалі і збіралі ўраджай з панскіх палёў, даглядалі свойскую жывёлу і птушку свайго гаспадара. Акрамя таго, яны будавалі і рамантавалі замкі, масты, дарогі, чысцілі сажалкі і каналы, лавілі рыбу і збіралі ў лесе грыбы і ягады. Сяляне абавязаны былі аддаваць феадалу частку прадуктаў і рэчаў, вырабленых на сваіх надзелах і дома: збожжа, алей, мёд, пражу, палатно, адзенне, абутак, вырабы са скуры, прылады працы.

Вызначыце, што з гэтага пераліку адносілася да паншчыны, а што — да аброку.

Феадал мог судзіць сялян, караць і накладаць на іх штрафы. Залежнасць сялян ад феадалаў, як пазямельная, так і асабістая, называецца *феадальнай залежнасцю*.

Галоўным, што вызначала адносіны паміж людзьмі ў сярэднявечным еўрапейскім грамадстве, з'яўлялася ўласнасць на зямлю. *Феадалізм* — гэта адносіны пазямельнай і асабістай залежнасці паміж людзьмі, асновай якіх з'яўляецца ўласнасць на зямлю.

3. Натуральная гаспадарка: чаму не развіваўся гандаль?

У пачатку Высокага сярэднявечча ўсё неабходнае для жыцця выраблялася ў кожным феадальным уладанні. Сяляне забяспечвалі прадуктамі сельскай гаспадаркі і вырабамі рамяства сябе і свайго гаспадара. А каму прадаць, калі ў суседзяў вырабляюць тое ж самае? Таму сфарміравалася натуральная гаспадарка, пры якой прадукты працы вырабляліся для задавальнення ўласных патрэб, а не для продажу. Феадальнае ўладанне не залежала ад вытворчасці прадукцыі ў іншых уладаннях. Таму натуральная гаспадарка стала асновай для феадальнай раздробленасці.

Натуральная гаспадарка панавала ў Еўропе на працягу Высокага сярэднявечча. І толькі некаторыя, самыя патрэбныя і рэдкія, прадукты людзі ўсё ж былі вымушаныя купляць або абменьваць. Напрыклад, соль і жалеза, якія здабываліся далёка не ўсюды. Феадалы хацелі купляць каштоўныя ўпрыгожанні, шаўковыя тканіны, дарагую зброю і пародзістых коней. Але такія пакупкі рабіліся нячаста.

4. Феадальная раздробленасць: сіла феадалаў і слабасць каралёў. Маёнткі феадалаў забяспечвалі сябе амаль усім неабходным. Краіна складалася з мноства незвязаных паміж сабой гаспадарак. Раздаючы землі і прывілеі, правіцелі паступова гублялі ўладу. Яны распараджаліся толькі ўласнымі землямі. У каралёў не было пастаяннай арміі. Цяпер буйныя феадалы называлі караля ўсяго толькі «першым сярод роўных».

Астатняя зямля знаходзілася ў феадалаў, якім падпарадкоўвалася насельніцтва іх уладанняў. Яны самі кіравалі залежным ад іх насельніцтвам. Буйныя феадалы мелі сваё войска з васалаў. Яны маглі нападаць на суседнія краіны або нават ваяваць са сваім каралём. Паміж феадаламі часта ўзнікалі спрэчкі за землі, правы. Гэта прыводзіла да жорсткіх войнаў паміж імі. Такія войны называюць *міжусобнымі*. Сапраўдныя іх мэты былі грабежніцкімі.

Рыцары ў баі. ▶
Сярэднявечная мініяцюра

Вызначыце, якія даспехі і зброя былі ў рыцараў. Як вы думаеце, чаму менавіта рыцарская конніца была ў тых часы галоўнай ударнай сілай у бітвах?

У пачатку Высокага сярэднявечча каралеўская ўлада аслабла. Вялікія дзяржавы Заходняй Еўропы фактычна распаліся на шэраг сярэдніх і дробных уладанняў феадалаў. Пачаўся перыяд *феадальнай раздробленасці*. Яе асноўнымі прычынамі былі пераход ад бенефіцыя да феода, гаспадарчая адасобленасць феадалаў з іх натуральнай гаспадаркай.

Пытанні і заданні. 1. Раствлумачце, чаму і на якіх умовах сеньёр перадаваў частку сваіх зямель васалам. 2. Чым феод адрозніваўся ад бенефіцыя? 3. Якія павіннасці мусілі выконваць сяляне? 4. Чаму ў Высокім сярэднявеччы панавала натуральная гаспадарка? 5. Назавіце прычыны феадальнай раздробленасці ў Заходняй Еўропе. Абгрунтуйце свой адказ.

§ 5. Сярэднявечны горад

Успомніце. Параўнайце развіццё гарадоў Заходняй Еўропы і Візантыі ў Раннім сярэднявеччы. Успомніце, чаму ў Раннім сярэднявеччы колькасць гарадоў і гарадскога насельніцтва рэзка скарацілася.

Вы даведаецеся. Гарады Сярэднявечча былі мала падобныя на антычныя і сучасныя гарады. У гісторыкаў нават ёсць паняцце «сярэднявечны горад». Навошта будавалі гарады ў Сярэднявеччы, якія людзі ў іх жылі, чым яны займаліся? Чым гараджане адрозніваліся ад сялян? І чаму ўзнікла прымаўка «Паветра горада робіць чалавека вольным»?

1. Прычыны і шляхі ўзнікнення гарадоў. Да пачатку Высокага сярэднявечча ў Заходняй Еўропе было мала *гарадоў*. Але пасля сталі расці старыя гарады і з'яўляцца новыя. У чым прычыны такіх змен?

Па-першае, пачаўся ўздым сельскай гаспадаркі. Былі ўзараны новыя землі. Прылады працы сталі лепшыя, і ўзрасла ўраджайнасць. Цяпер сяляне маглі пракарміць не толькі сябе і сваіх феадалаў. У іх заставаліся лішкі прадуктаў.

Па-другое, хутка развіваўся попыт на вырабы рамяства. Сяляне і феодалы хацелі набыць прылады працы, прадметы